

NATUURBEHEER EN REKREATIE

door S.W.F. VAN DER PLOEG

Deze bijdrage concentreert zich op twee hoofdpunten. Enerzijds wordt aandacht besteed aan de relaties die er bestaan tussen diverse vormen van openluchtrecreatie in de duinen en de mogelijkheden tot zinvol natuurbeheer aldaar, met een aksent op de situatie in de kalkarme duinen. Anderzijds wordt commentaar geleverd op het katern "De Schoorlse Duinen als Natuurgebied" (Duin 1981 nr. 3) voor zover hierin uitspraken over de problematiek van de openluchtrecreatie worden gedaan.

De titel van dit artikel suggereert de invalshoek van *activiteiten* die in de duinen plaatsvinden. Een juiste suggestie, voorzover het gaat om het beoordelen van de interactie (conflict of samengaan) tussen dingen die je in de duinen kunt doen. Een andere invalshoek is die van de *funkties* van de duinen voor de mens. Met "functie" worden hier bedoeld de diverse betekenissen die een deel van het natuurlijk milieu voor mens en maatschappij kan hebben. Het gaat dan om de z.g. *natuurbehoudsfunctie* tegenover de *recreatiefunctie*. Onder natuurbehoudsfunctie dient in dit geval te worden verstaan het konglomeraat van esthetische, reservoir-, evenwichts-, informatie- en regulatiefuncties welke door de duinen kunnen worden vervuld.

Het verschil tussen deze invalshoeken is gelegen in het doelstellingenprobleem. Op grond van geschiktheid (bijv. voor recreatie, landbouw) en van maatschappelijke belangen (bijv. behoud van voor Nederland kenmerkende landschappen) kunnen doelstellingen voor de duinen worden geformuleerd. Een analyse van de aktuele en potentiële funkties van de duinen kan daartoe dienstig zijn. *Vervolgens* kunnen, getoet op de doelstellingen, plannen worden gemaakt: wat gaan we met die duinen doen? Daarin spelen natuurbeheer en recreatie, beide als activiteit, een belangrijke rol.

Deze analyse is wellicht te theoretisch. In de praktijk worden nl. veel beleidskeuzen gedaan door (nationale, provinciale, lokale) overheden zonder dat duidelijk wordt waarop deze keuzen zijn gebaseerd. Weliswaar wordt aan de duinen in het algemeen door CRM de hoofdfunctie "natuur" toebedacht (zie o.m. de Nota Landelijke Gebieden en recent verschenen Sruktuursche-

ma's), maar in de praktijk wordt daarop heel wat afgedongen, met name daar waar reeds sprake is van een relatief grote mate van recreatie-activiteiten of van waterwinningsbelangen.

De beleidskeuzen (in heden en verleden) leiden echter tot ver-

strekkende gevolgen. Zo is Ameland niet en Schiermonnikoog wel een beoogd Nationaal Park: dit impliceert simpelweg dat Ameland het slachtoffer zou kunnen worden van onoverzienbare ontwikkelingen in de recreatiesector (afgezien dus van het gas). Voorts wordt voor zowel Terschelling als Texel een combinatievorm van Nationaal Park en Nationaal Landschap beoogd. Dit impliceert dat deze eilanden gedeeltelijk toeristisch zullen blijven, met alle uitstralings-effecten van dien op de duinstroken die de Nationale Parken vormen. De sekundaire effecten van uitspraken van de Rijksoverheid op lagere overheden zijn

Regelmatige betreding leidt soms tot het ontstaan van wilde paden.

evenmin te overzien.

Op de beleidsmakers wordt uiteraard van vele zijden druk uitgeoefend; daarom vertonen veel beleidsbeslissingen het karakter van een hooguit "tweede-keusoplossing". In dit onzekere keuzeveld ontbreekt met name een degelijke onderbouwing van prognoses. Wát zou een echte keuze voor de "hoofdfunctie natuur", of bijv. voor de "hoofdfunctie recreatie", teweegebrengen? Is er enige uitspraak te doen over de vraag hoe de duinen er in de toekomst gaan uitzien als voor een bepaald beleid wordt gekozen? Welnu, de huidige onzekere gang van zaken leidt ertoe dat ook het onderzoek lijdt onder die onzekerheid; vandaar dat dikwijls "keuzebevestigend onderzoek" wordt gedaan, hetzij vanuit overheden, hetzij vanuit actiegroepen.

De crux van het geheel is dit: het is *niet* moeilijk om aan te tonen dat recreatie ofwel bijna niet, ofwel bijna altijd, scha-

delijk is voor het natuurlijk milieu van de duinen. De vraag is: in hoeverre is dit nu *werkelijk* zo? Het lijkt erop dat zelfs massarecreatie en natuurbeheer elkaar niet perse uitsluiten, mits er goede maatregelen worden getroffen. Maar in elk geval is het zo dat *alle* vormen van natuurbeheer en *alle* vormen van openluchtrecreatie hun eigen, specifieke eisen stellen.

Recreatieve beïnvloeding van duingebieden

Over dit onderwerp is langzamerhand zoveel geschreven dat een uitgebreide herhaling daarvan niet nodig is. De meest omvangrijke dokumentatie is te vinden in het artikel van Udo de Haes en Van der Zande (1977) in het tijdschrift "Recreatie". Daarnaast vallen te noemen het boekje "Eilanden onder de voer" (Anon., 1977), de publikaties over Meijndel (van der Werf, 1970, en Anon., 1978) en voorts Van der Ploeg *et al* (1978), Don

(1980), Van der Zande *et al.* (1980) en Van der Linden en Van der Ploeg (1981).

De gangbare opvatting is dat recreatie de vorming van wilde paden en stuifplekken (soms zelfs uitstuiving) bewerkstelligt, de vegetatie sterk beïnvloedt en de fauna (met name de vogels) verstoort. Deze opvatting is ook te vinden in eerder genoemde Katern over Schoorl, waar op pagina 10 een aantal effecten worden beschreven.

Nu is het ongetwijfeld korrekt om te stellen dat genoemde effecten hier en daar optreden, maar het is zeker onjuist om dit te generaliseren (Katern pag. 10: "De gevolgen van de recreatie zijn dan ook vrijwel altijd negatief", (...)) "Voorts is de recreatiedruk dermate groot dat planten, dieren en landschap er een ekstra aftakeling door ondergaan." Aan de hand van een paar vragen valt dit eenvoudig te verduidelijken:

- Om welke duinzone gaat het pre-

Door een netwerk van wilde paden en stuifplekken kunnen hellingen ernstig beschadigd worden.

cies? Qua effecten van recreatie is er veel verschil tussen de zeereep, duinvalleien, duinbossen of struwelen. Een eenvoudige wandelaar beïnvloedt de vegetatie veel sterker in de zeereep en in duinvalleien dan in struwelen of bossen. Voor vogels lijkt het omgekeerde te gelden.

- Om wat voor type duinen gaat het? Droge duinen zijn veel kwetsbaarder dan vochtige omdat de bodem sneller wordt losgetrapt. Hetzelfde geldt voor het reliëf: zuidhellingen zijn relatief kwetsbaar, vlakke terreinen veel minder, terwijl noordhellingen een tussenpositie innemen.

- Om wat voor recreatieve beïnvloeding gaat het? Uit de wetenschappelijke literatuur valt allereerst al niet op te maken of stationaire danwel mobiele recreatie de belangrijkste "boosdoener" zou zijn. De effecten per "eenheid dosis" (het aantal rekreanten) zijn in elk geval geheel verschillend omdat het gedrag verschillend is.

- In de literatuur wordt verschil gemaakt tussen extensieve (stille-) recreatie en intensieve (massa-) recreatie. Afgezien van de vraag of deze indeling zinvol is, is het nut van de indeling voorshands geheel onduidelijk als het gaat om de aard van de effecten ervan.

- Wat is precies de invloed van het landschap en van de infrastructuur op de verschillende typen rekreanten? Open duinlandschappen en duintoppen nodigen sommigen tot het buiten de gebaande paden gaan, terwijl duindoornstruwelen en dichte bossen dat nu juist niet doen. Voorzieningen zoals horecabedrijven, uitzichtpunten en parkeerterreinen zijn concentratiepunten, maar ze zijn niet voor iedereen attractief. Over het geheel genomen weten we wel iets van de voorkeuren van de "gemiddelde" rekreant, maar de vertaling daarvan in termen van effecten op het natuurlijk milieu is moeilijk.

In feite zijn er dus maar weinig éénduidige uitspraken te doen over de totale recreatieve beïnvloeding van de duinen; effecten zijn sterk afhankelijk van de lokatie, van het type en de intensiteit van de recreatie en natuurlijk van allerlei beheersmaatregelen die worden getroffen om "ongewenst gedrag" (vanuit natuurbehoudstandpunt) te minimaliseren.

Dagrecreatie: drukte rond Parnassia in de Kennemerduinen.

Recreatie in kalkarme duinen

Het is opvallend dat er nauwelijks enig diepgaand onderzoek naar de effecten van recreatie op kalkarme duinen is gedaan. De meeste publikaties over dit type duinen baseren zich op studies die elders zijn verricht (bijv. Anon., 1977). Aangezien de bodemstructuur van kalkarme duinen wat losser en voedsel armer is dan die van kalkrijke duinen, lijkt het erop dat de kalkarme gebieden relatief wat kwetsbaarder zijn. De plantengroei is beperkt (veel open, lage vegetaties) en op veel plekken komt op uitgebrede schaal mos en korstmos voor. Door deze eigenschap kan de bodem gemakkelijker losgetrapt worden; herstel van dit duintype na beschadiging kan een proces van lange adem zijn en is mogelijk vergelijkbaar met de situatie op de zuidhellingen in kalkrijke duingebieden.

Er is tot nu toe geen diepgaand *vergelijkend* onderzoek gedaan naar het verschil in recreatiegevoeligheid tussen kalkarme en kalkrijke duinen. Dit feit is op zich verwonderlijk, aangezien juist aan zo'n onderzoek specifieke motieven voor bepaalde motieven voor natuurbehoud en voor het weren van bepaalde recreatievormen in kalkarme gebieden ontleend zou kunnen worden. Wel is het zo dat het kalkarme areaal, zeker op het vaste land, gering in omvang is. Dit is zeker een reden tot aksent op natuurbehoud; in deze gedachtengang kan recreatie, voorzover überhaupt wenselijk in duingebieden, beter in de kalkrijke gebieden plaatsvin-

den.

Oplossingsrichtingen

Het bovengenoemde uitgangspunt sluit een stimulering van de openluchtrecreatie in de duinen in de werkelijke masale zin, met alle bijbehorende voorzieningen en infrastructuurle werken, uit. Dit is in overeenstemming met de beleidsvoornemens van de Rijksoverheid zoals die zijn verwoord in de eerdergenoemde Structuurschema's Openluchtrecreatie respectievelijk Natuur- en landschapsbehoud.

Met inachtneming van deze randvoorwaarde zijn er een aantal "oplossingsrichtingen" te suggereren die een samengaan van zinvol natuurbeheer en een bevredigende mate van openluchtrecreatie in de duinen beogen:

a. De grootste concentratie van rekreanten moeten, in verband met allerlei uitstralingseffecten, *buiten* het duinareaal worden gelokaliseerd, doch wel zo dat men via een *beperkt* aantal toegangen het duin in kan als men dat wil. Deze concentratiepunten betreffen met name parkeerplaatsen, horeca-etablisementen en grote speelterreinen. Kampeerterreinen kunnen worden gehandhaafd voor zover hun verbindingslijnen met strand en achterland ondubbelzinnig zijn (zie ook onder b.).

In dit kader moet de in het Katern (p. 13) vermelde bedenkingen tegen een tweede uitspanning à la Berenkuil zeer serieus genomen worden. Toestemming voor zulk een ontwikkeling zou voor Staatsbosbeheer bovendien ongunstig zijn indien men de te ver-

wachten erosie-effecten van een toevloed van recreanten zou proberen tegen te gaan.

b. Voorzover het duin dient als "transportsubstraat" naar het strand en terug (m.a.w. een grote stroom van passanten moeten verwerken die niet wezenlijk in de duinen zelf zijn geïnteresseerd), moet dit op ondubbeltzinnige wijze worden bewerkstelligd. Daartoe zijn diverse mogelijkheden voorhanden. Ten eerste moet het wegdek van zulke komunikatielijnen geheel zijn afgestemd op het "doorsluizen" van mensen. Ten tweede moeten langs zulk een route uitkijpunten worden aangebracht zodat de passanten in die behoefte worden bevredigd. Ten derde kan het plaatsen van lage, tamelijk onopvallende rasters langs strandlagen al veel helpen. Een indicatie voor de effectiviteit van de laatstgenoemde maatregel wordt gegeven door onderzoeksresultaten in het Noordhollands Duinreservaat (Van der Linden en Van der Ploeg, 1981), waar een dergelijk raster de ongewenste inloop in het terrein sterk verminderde.

c. De infrastructuur van het duin moet eveneens ondubbeltzinnig zijn. Enerzijds dient men te waken voor een al te grofmazig padennet: de recreanten gaan in dat geval hun eigen paden maken. Anderzijds dient men het padennet zodanig aan te leggen dat de recreanten hiervan ook een optimaal gebruik maken, bijv. via het uitzetten van gemarkeerde routes (zie ook het Katern, pag. 13) die voldoende attractief zijn. Daarnaast leert de ervaring dat mensen "hun eigen weg" zoeken; daarom is het vaak beter om een illegaal pad te legaliseren dan om een bestaand pad te egaliseren! De structurering van de direkte omgeving kan daarbij sturend werken, omdat de meeste mensen reageren op de aantrekkelijkheid of het niet-aantrekkelijk zijn (bijv. prikken de duindoorns) daarvan.

d. Het duinlandschap is fijnkorrelig en mozaïekachtig. Bijna elke honderd meter is er iets anders te zien, zijn andere natuurwaarden in het geding. Daarom is voor een goed natuurbeheer een beheer per hektare nodig. Dat houdt in dat ook de recreatiegeleiding per hektare moet worden gezien. Het is onvoldoende om (zoals het Katern op pag. 13 aangeeft) te streven naar een zonering in termen van gebieds-

delen (m.n. de kwetsbare terreingedeelten ontzien): op welhaast elk punt in het terrein dient de mogelijke konfliktsituatie tussen recreatie en natuurbeheer te worden getaxeerd. Dat is een intensief werkje, maar het loont de moeite omdat hierdoor beide natuurfuncties kunnen worden geoptimaliseerd.

e. Het heffen van een bescheiden entreegeld of het opwerpen van soortgelijke barrières kan een grote, niet wezenlijk in de duinen geïnteresseerde groep mensen ervan weerhouden om deze te bezoeken. Uiteraard is het zeer nobel dat Staatsbosbeheer iedereen gratis toelaat, maar zowel het Noordhollands Duinreservaat als het Zwanewater hebben ontegenzeggelijk minder van ongewenste recreatieeffecten te lijden. Zulke maatregelen zijn overigens alléén relevant indien de toegangsmogelijkheden sterk worden beperkt (d.w.z. minder ingangen).

f. Mensen laten zich wel degelijk sturen, maar moeten daarvoor ook worden beloond. Wat is het nut van een uitzichtpunt als de dennen die ervoor staan te hoog opgegroeid zijn? Men zal elders een ander, minder begroeid duin als uitzichtpunt kiezen. Hetzelfde geldt wanneer een uitzichtduin te ver van zee gelokaliseerd is (persoonlijke observaties van de auteur). En waarom gaan zoveel paden alleen maar door duinvalleien waar men niet om zich heen kan kijken? Kortom, veel schade wordt veroorzaakt doordat de infrastructuur niet echt aansluit bij wat de mensen willen.

g. Inrastering van kwetsbare gebieden lijkt een akseptabele maatregel mits dit niet teveel voorkomt. Het gevaar van veel inrastering is dat een stroom wandelaars zich op de eerst komende vrij toegankelijke plek over het gehele duin zal verspreiden (overigens is hiernaar nog nooit enig onderzoek gedaan). De benadering van deze problematiek in het Katern (pag. 13) lijkt evenwichtig. Anders is het gesteld met de kwestie van het toezicht. Uit eigen langdurige waarnemingen is gebleken dat dit weliswaar enige (preventieve) werking heeft, maar de betekenis hiervan moet, gezien de gemiddeld beschikbare mankracht, niet worden overschat.

Ten slotte

Helaas is er waarschijnlijk

geen oplossing te vinden voor een aantal activiteiten waaronder het duin wellicht het meest te lijden heeft. Allereerst zijn daar de activiteiten die als crossen en trimmen betiteld kunnen worden. Ten tweede is er de kwestie van het vandalisme. Tegen deze beïnvloedingen is geen kruid gewassen, ook al wegens het eerder genoemde toezichtsprobleem. Helaas zou het wel eens zo kunnen zijn dat met name vandalisme de ergste schade toebrengt.

Voorlichting (zie ook Katern, pag. 13) o.m. via bezoekerscentra over de schadelijke effecten van bepaalde vormen van recreatiegedrag, kan nuttig zijn, zeker op de lange duur. Het is opmerkelijk dat bijna geen enkel bezoekerscentrum in Nederland hieraan enige aandacht besteedt.

Literatuur

- ANON., 1977. Eilanden onder de voet. Landelijke Ver. tot Behoud van de Waddenzee. Harlingen.
- ANON., 1978. Rekreatie in Meijendel. Adviescie. Rekreatie-Sociologisch Onderzoek Meijendel. Den Haag.
- DON, A., 1980. Rekreatie en broedvogels. Duin 3 (4): 9-10.
- LINDEN, J.W. van der, en PLOEG, S.W.F. van der, 1981. Openluchtrekreatie in een kwetsbaar milieu. Recreatie 19 (7): 9-15.
- PLOEG, S.W.F. van der, SCHOTTEN, C.A.M., en VERA, F.W.M., 1978. Onderzoek aan openluchtrekreatie in het Noordhollands duinreservaat. Werknota nr. 91, Instituut voor Milieuvraagstukken, Vrije Universiteit Amsterdam.
- UDO de HAES, H.A., en ZANDE, A.N. van der, 1977. Recreatie en Natuurbehoud in de duinen. Recreatie 15 (7).
- WERF, S. van der, 1970. Recreatieinvloeden in Meijendel. Meded. Landbouwhogeschool, Wageningen.
- ZANDE, A.N. van der, TILBURG, T. van, POPPELAARS, A.J., en UDO de HAES, H.A., 1980. Openluchtrekreatie en de dichtheid van enkele broedvogels in de duinen. Recreatievoorzieningen 1980 (1/2).